

Dynamika spoločensko-ekonomických zmien a jej prejavy v ekonomike¹

Súčasná globalizovaná svetová ekonomika prežíva za ostatné roky nepredvídateľné turbulencie, príčiny, ktorých sa snažia odhaliť mnohí ekonómovia. Dnes sa všeobecne akceptuje, že vývoj ekonomiky je cyklický a že obdobia stability môžu vystriedať obdobia nestability. Ešte začiatkom 20.storočia sa predpokladalo, že trhová ekonomika je vo svojej podstate vnútorne stabilná a neustále schopná nastolovať a obnovovať trhovú rovnováhu. Tieto argumenty sa opierali o poznatky klasickej, resp. neoklasickej ekonómie, predovšetkým o tzv. Sayov zákon trhov. Podľa tohto zákona ponuka si automaticky vytvára dopyt. Say² vysvetlil, že tovary sa predávajú za tovary s cieľom získať iné tovary. To znamená, že každý predávajúci je zároveň kupujúci a naopak. Podľa Saya nie je možné, aby agregátny dopyt a agregátna ponuka neboli v rovnováhe, pretože hodnota vyrobených tovarov je kvalitatívne rovnaká ako je suma dôchodkov (mzdy a zisky). To znamená, že hodnota agregátnej ponuky sa rovná hodnote agregátneho dopytu. Zároveň agregátna ponuka a agregátny dopyt sú vzájomne závislé, pretože agregátna ponuka (peňažné vyjadrenie vyrobeného tovaru) je kvantitatívne rovnaká ako suma peňažných dôchodkov (mzdy a zisky), ktoré predstavujú agregátny dopyt. Teda ľavá strana rovnice je len iné vyjadrenie pravej strany rovnice, čo je podmienka rovnováhy. Preto podľa Saya nemôže dôjsť k hospodárskej kríze z nadvýroby. Predstavitelia klasickej ekonómie na základe Sayovho zákona trhov nepripúšťali možnosť vzniku dlhodobého chronického deficitu agregátneho dopytu. Pripúšťali síce možnosť vzniku štrukturálnych porúch, ktoré však nenarušujú rovnováhu medzi agregátnou ponukou a agregátnym dopytom.

Sayov zákon trhov vylučuje možnosť vzniku hospodárskych kríz a nezamestnanosť. Medzi mnohými ekonómami bol a aj dnes je považovaný za klasický, aj keď s rôznymi

---

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu OP VaV s názvom „Vytvorenie excelentného pracoviska ekonomického výskumu pre riešenie civilizačných výziev v 21. storočí“ (ITMS 26240120032) Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku /Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ.

² Jean Baptiste Say (1767-1832) sa považuje za najvýznamnejšieho predstaviteľa francúzskej vetvy klasickej ekonómie. Vychádza z kritiky ekonomického učenia A. Smitha. Odmietol jeho teóriu pracovnej hodnoty, voči ktorej vytvoril alternatívnu teóriu troch výrobných faktorov, podľa ktorej výsledkom výroby sú užitočnosti, na tvorbe ktorých sa spolu podieľajú práca, pôda a kapitál. Say bol stúpencom klasického liberalizmu.

modifikovanými podobami. Už od jeho vzniku bol predmetom kritiky a početných diskusií. Aj v súčasnosti diskusia o tomto zákone je vlastne diskusiou medzi klasicky resp. neoklasicky orientovanými ekonómami a keynesovsky orientovanými ekonómami.

V 20. a 30. rokoch minulého storočia teoretickí a praktickí ekonómovia začali pochybovať o správnosti a reálnosti klasických teoretických tvrdení a osobitne spochybňovali Sayov zákon trhov. Neudržateľný sa stal predpoklad, že trh a trhový mechanizmus samoregulujuco a automaticky pôsobiaci je schopný zabezpečovať a obnovovať ekonomickú rovnováhu pri plnom využívaní všetkých výrobných zdrojov. Vo Veľkej Británii už v 20. rokoch minulého storočia nezamestnanosť dosiahla úroveň 17 % a v čase veľkej depresie presiahla hranicu 20%. Zároveň došlo k veľkému poklesu výroby a národného produktu. Aj v USA svetová hospodárska kríza spôsobila vysokú nezamestnanosť a pokles reálneho produktu za roky 1929-1933 o 30%. Svetová hospodárska kríza otriasla teoretickými základmi i praktickými odporúčaniami klasickej ekonómie. Aj na základe týchto skúseností zásadne ovplyvnil charakter a obsah ekonomickej teórie a hospodárskej politiky anglický ekonóm J. M. Keynes.³ Keynes predovšetkým odmietal Sayov zákon trhov, ako aj tézu, že trh a trhový mechanizmus automaticky obnovuje a nastoľuje makroekonomickú rovnováhu. Hlavným záverom Keynesovho učenia je tvrdenie, že kapitalistická trhová ekonomika zaznamenala vo svojom vývoji také zmeny, že v 20. storočí už nemôže fungovať na princípoch klasickej ekonómie a že trhový mechanizmus sám osebe nie je schopný zabezpečovať makroekonomickú rovnováhu a že politika laissez faire patrí minulosti.

Keynes prišiel k záveru, že vnútorne nestabilná trhová ekonomika si vyžaduje štátne intervencie. Keď sa spomaľuje ekonomický rast, klesá výroba a rastie nezamestnanosť nie je možné čakať na automaticky fungujúci trhový mechanizmus, ktorý by v dlhom období mohol tieto problémy vyriešiť. Potrebne sú podľa Keynesa aktívne štátne zásahy, aby sa zvýšila výroba, zamestnanosť a dôchodky. Za základnú príčinu depresie a rastúcej nezamestnanosti považoval Keynes nedostatočný efektívny dopyt. Aj na základe skúsenosti zistil, že ak v rámci celej ekonomiky klesá dopyt po tovare, tak firmy znižujú výrobu a prepúšťajú zamestnancov. Podľa Keynesovej teórie hlavná príčina depresie spočíva v nedostatočnom dopyte po investíciách ako aj v nedostatočnom dopyte po spotrebných tovaroch. Podstatné

---

³ John Maynard Keynes (1883-1946) sa považuje za najvýznamnejšieho ekonóma 20. storočia, ktorý významne ovplyvnil charakter, obsah a ďalšiu orientáciu makroekonómie v 20. storočí. Keynes bol všestranne vzdelaným intelektuálom a úspešným praktickým ekonómom. Študoval na cambridgeskej univerzite ekonómiu a matematiku. Pôsobil v mnohých štátnych inštitúciách. Významná bola jeho účasť v Bretton-Woods v USA pri zakladaní MMF a Svetovej banky v roku 1944. Bol medzinárodne uznávaným odborníkom v oblasti peňažného obehu a bankovníctva. Jeho najvýznamnejšie dielo „Všeobecná teória zamestnanosti, úroku a peňazí“ (1936) sa stalo základom modernej makroekonómie 20. storočia.

prítom je, že ak tento pokles dopytu nie je nahradený inými výdavkami, tak celkový pokles výkonnosti ekonomiky sa prehĺbuje. Ako prvé postihne zníženie dopytu odvetvia vyrábajúce investičné statky (stavebníctvo, priemyselné odvetvia vyrábajúce stroje a technologické zariadenia), ktoré znížia výrobu a rastie nezamestnanosť v týchto odvetviach. Dôjde k poklesu dôchodkov (miezd) zamestnancov v dôsledku čoho klesne dopyt po spotrebných tovaroch. To vyvolá pokles výroby a zamestnanosti v odvetviach spotrebného priemyslu. Tieto odvetvia nenakupujú investičné statky čo spôsobí ďalší pokles výroby, zamestnanosti a dôchodkov v odvetviach vyrábajúcich investičné statky. Po znížení dopytu nasledujú prispôbovacie procesy spočívajúce v znížení dôchodkov (ziskov) v dôsledku poklesu výroby a miezd zamestnancov. Podľa Keynesa celková úroveň výroby, zamestnanosti a HDP nezávisí od výrobných zdrojov, ktoré má krajina k dispozícii, ale od celkového kúpyschopného dopytu⁴. Základné zložky efektívneho dopytu v uzavretej ekonomike predstavujú výdavky domácností na spotrebu a výdavky podnikateľov na investície. Disponibilný dôchodok sa člení na spotrebu a úspory, pričom obe sú funkciou dôchodku. Pričom s rastom dôchodku podiel spotreby na dôchodku relatívne klesá a preto spotreba je klesajúcou funkciou dôchodku. Úspory naopak s rastom dôchodkov rastú a preto sú úspory rastúcou funkciou dôchodku. Ak klesá sklon k spotrebe a rastie sklon k úsporám, tak táto medzera musí byť vyplnená stále rastúcimi investíciami. Ak nedochádza k zvyšovaniu investícií (v prípade poklesu spotreby), klesá celkový efektívny dopyt, v dôsledku čoho klesá celková výkonnosť ekonomiky a rastie nezamestnanosť. Investície sú v Keynesovom modeli kľúčovou veličinou, ale zároveň veličinou nestabilnou. Investície podľa Keynesa závisia od efektívnosti investícií a od úrokovej miery. Čím vyšší je rozdiel medzi týmito veličinami tým vyšší je sklon k investovaniu. Ak je sklon k investíciám nižší ako sklon k úsporám tak efektívny dopyt je nedostatočný na zabezpečenie plnej zamestnanosti a plné využívanie výrobných zdrojov. Keynes si uvedomoval, že investičné rozhodnutia ovplyvňujú aj očakávania podnikateľov. Rozhodujúci v Keynesovom modeli je teda vzťah medzi úsporami a investíciami. Keynesova kritická analýza klasickej teórie ako aj analýza a poznanie stavu ekonomík USA a Veľkej Británie vyústili do požiadavky doplniť fungovanie trhového systému aktívnou hospodárskou politikou štátu s cieľom dosiahnuť plnú zamestnanosť.

Keynesova teória vysvetlila čo sa udialo v období veľkej depresie v 30. rokoch 20. storočia, ale aj prečo došlo k takému veľkému poklesu výkonnosti ekonomiky a rastu nezamestnanosti. Dôležité je však aj poznanie, čo treba podľa Keynesa v budúcnosti robiť,

---

⁴ Teóriu efektívneho dopytu vysvetlil J. M. Keynes vo svojej najvýznamnejšej práci: Keynes, J. M.: *Obecná teorie zaměstnanosti, úroků a peněz*. Praha 1963.

aby sa ekonomika nedostala do recesie. Keynes zdôvodnil, že základnou úlohou štátu je regulovať sklon k spotrebe, sklon k investíciám a sklon k preferencii likvidity a tým regulovať celkovú úroveň spotrebiteľského dopytu, ktorý je funkciou dôchodkov a tiež investičného dopytu, ktorý závisí od výšky úspor, ale aj od výšky úrokovej miery a očakávaní podnikateľov. Dôležitú úlohu pri realizácii týchto zámerov má fiškálna politika pomocou ktorej Keynes predpokladá regulovať celkový efektívny dopyt a jeho zložky. Keynesovské preferovanie fiškálnej politiky ako metódy znižovania cyklických fluktuácií sa stalo predmetom kritiky a odmietania zo strany monetaristov a ich najvýznamnejšieho predstaviteľa M. Friedmana⁵, ktorý poukázal na význam a účinnosť monetárnej politiky.

Na rozdiel od Keynesa Friedman podobne ako klasická ekonómia, považuje trhovú ekonomiku za vnútorný stabilný systém a za príčinu cyklických výkyvov považuje štátne regulovanie ekonomiky a nesprávne uskutočňovanú monetárnu politiku centrálnej banky⁶. Jeho koncepcia cyklického vývoja sa opiera o kvantitatívnu teóriu peňazí. Na jej základe odporučil stanoviť pravidlo stáleho tempa množstva peňazí v obehu, ktoré má zodpovedať tempu rastu reálneho HDP. Nakoľko monetárna politika centrálnych bánk v minulosti nezodpovedala reálnym potrebám ekonomiky, Friedman doporučuje, aby sa množstvo peňazí v obehu každoročne zvyšovalo o 3-5% ročne. Monetaristickú teóriu ekonomického cyklu Friedman neskôr rozvinul o tvrdenie, že cyklický vývoj vzniká ako dôsledok nedokonalých informácií ekonomických subjektov. Táto jeho koncepcia je známa ako „model peňažnej ilúzie“, nakoľko ekonomické subjekty tvoria svoje očakávania adaptívne na základe minulých skúseností, čo nemusí zodpovedať súčasnej realite.

K predstaviteľom peňažnej teórie ekonomického cyklu patria predstavitelia rakúskej školy predovšetkým F. A. von Hayek⁷. Podľa jeho názoru zdrojom ekonomickej nerovnováhy sú peniaze a celá banková politika úverovania. Nerovnováha podľa neho vzniká v dôsledku disproporcionálneho vývoja cien spotrebných tovarov na jednej strane a cien investičných tovarov na druhej strane. Príčina toho spočíva podľa Hayeka v tom, že centrálna banka neprávne reguluje úrokovú mieru.

V rôznych diskusiách si ekonómovia kladú otázky ako ďaleko je vzdialený od reality klasický model fungovania trhovej ekonomiky, alebo či je aj v podmienkach globalizácie

---

⁵ Milton Friedman (1912-2006) je zakladateľ a najvýznamnejší predstaviteľ monetarizmu. Patrí k najvýznamnejším liberálom 20. storočia. Kritizoval a odmietal Keynesovu ekonomickú teóriu. Poukazoval na výhody a prednosti liberálnej hospodárskej politiky. V roku 1976 obdržal Nobelovu cenu za ekonómiu.

⁶ Podrobný výklad a zdôvodnenie týchto tvrdení obsahujú hlavne práce : Friedman, M.- Schwartz, A. J.: A Monetary History of the United States 1867-1960. Princeton University Press 1963.

Friedman M.: Za vším hledej peníze. Praha, Liberální institut 1997.

⁷ Hayek Fridrich August von (1899-1992) je najvýznamnejší predstaviteľ neorakúskej školy.

svetovej ekonomiky je možné využívať Keynesove odporúčania fiškálneho regulovania ekonomiky, prípadne aké dopady malo a má uplatňovanie nástrojov, ktoré odporúča monetárna teória ekonomického cyklu. Ktorá z týchto teórií poskytuje správnejšiu a realistickejšiu odpoveď na otázky: prečo klesá spotrebiteľský dopyt domácností, prečo podnikatelia znižujú investície a klesá tak ich dopyt po investíciách, má štát zvyšovať, či znižovať dane, má sa štát usilovať o vyrovnaný rozpočet, je politika Európskej centrálnej banky správna a vhodná pre súčasnú situáciu? Odpovede na tieto otázky nie sú ani jednoduché, ani jednoznačné. Potrebné však je aby diskusia prebiehala a hľadali sa optimálne riešenia.

Literatúra

Friedman, M.: Kapitalizmus a svoboda. Praha 1993

Friedman, M.-Schwartz, A. J.: A Monetary History of the United States 1867 – 1960. Princeton University Press 1963

Friedman, M.: Za vším hledej peníze. Praha, Liberální institut 1997

Hayek, F. A.: Cesta do otroctví. Praha 1990

Keynes, J. M.: Obecná teorie zaměstnanosti, úroků a peněz. Praha 1963

Say, J. B.: A Treatise on Political Economy or Production, Distribution and Consumption of Wealth. Philadelphia 1980

Smith, A.: Pojednání o podstatě a původu bohatství národů. Praha 2001